

Kockanje i klađenje mladih u Hrvatskoj

Jocić, Ena

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:683684>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij psihologije

Ena Jocić

Kockanje i klađenje mladih u Hrvatskoj

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2019.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za psihologiju

Preddiplomski studij psihologije

Ena Jocić

Kockanje i klađenje mladih u Hrvatskoj

Završni rad

Područje društvenih znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2019.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih rukova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 11.9.2019

Ena Jocić, O/22224827

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Definicija i vrste kockanja	2
3. Kockanje mladih	3
4. Rizični čimbenici	5
4.1. Dob	5
4.2. Spol.....	6
4.3. Obitelj	7
4.4. Ličnost	9
4.5. Škola.....	10
4.6. Kognicije	12
5. Motivacija	13
6. Životni ciljevi	15
7. Stavovi o kockanju	15
8. Posljedice	17
9. Prevencija	19
10. Zaključak	21
11. Literatura	23

Sažetak

Iako u društvu postoji percepcija da je kockanje bezazleni oblik zabave i mogućnost lake zarade, stvarnost je u potpunosti drugačija. U bilo kojem trenutku razonoda može prerasti u ovisnost, koja sa sobom donosi brojne psihosocijalne i financijske probleme, a osoba često nije ni svjesna da je izgubila kontrolu nad situacijom te stoga ne traži pomoć. Posebno rizičnu skupinu predstavljaju mladi, odnosno adolescenti, koji se još uvijek razvijaju i oblikuju kao osobe, pokušavaju se uklopiti u društvo i biti prihvaćeni. Često su pod velikim pritiskom i smatraju da ih nitko ne razumije, zbog čega ne čudi da se povlače u sebe te da je stopa rizičnog i delinkventnog ponašanja u ovom životnom razdoblju najveća. Prema brojnim istraživanjima, kako inozemnim, tako i hrvatskim, utvrđeno je da je većina srednjoškolaca kockala barem jednom u životu, a dosta njih već ima određene probleme povezane uz kockanje. Osim karakteristika specifičnih za adolescentsku dob, postoje i brojni drugi rizični čimbenici koji pogoduju stvaranju ovisnosti o kockanju kod mladih osoba. Neki od njih bit će objašnjeni u ovome radu, kao što su spol, ličnost, obiteljsko i školsko okruženje, pozitivni stavovi prema kockanju i slično. Štetne posljedice problematičnog kockanja su mnogobrojne i zahvaćaju sve aspekte ljudskog života. Osim očitih financijskih problema i sve većeg zaduživanja, mladi imaju poteškoće u školi, što dovodi i do izostajanja s nastave. Obiteljski i prijateljski odnosi su ugroženi, a često se upuštaju i u druge oblike rizičnog ponašanja kao što je konzumiranje alkohola i droga, krađa i vandalizam. Iako za mlade postoji mogućnost takozvanog „prirodnog oporavka“ na prijelazu u odraslu dob, pomoć treba pružiti što ranije jer kada se problemi počnu nagomilavati, izniman je izazov riješiti se ovisnosti.

Ključne riječi: kockanje, mladi, rizično ponašanje, ovisnost, štetne posljedice

1. Uvod

Zbog svoje široke rasprostranjenosti i dostupnosti te nepoštivanja zakonskih odredbi koja se tiče zabrane kockarskih aktivnosti mlađima od 18 godina, broj problematičnih i patoloških kockara među mladima u Hrvatskoj sve se više povećava (Bilić, 2012). 2012. godine proveden je projekt pod nazivom „Zloupotreba sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske“ kojim se utvrdilo da je 66.5% mladih kockalo bar jednom u svome životu, a unutar te populacije čak 3.2% sudionika je imalo, ili ima probleme povezane s kockanjem. Taj postotak je dva puta veći u odnosu na onaj u odrasloj populaciji (Glavak Tkalić, Miletić, Maričić i Wertag, 2012; prema Ricijaš, Dodig Hundrić, Huić i Kranželić, 2016). Iako je kockanje i klađenje dostupno svima, ne uključuju se svi u takve aktivnosti, niti razvijaju probleme povezane s njima. Mlade uglavnom prvotno privuče ideja o lakom i uzbudljivom načinu zarađivanja novca, ali to najčešće nije razlog zašto osoba nastavlja kockati i zašto nastanu razni problemi (Bilić i Opić, 2013). Postoje mnogobrojni čimbenici zbog kojih mladi, a posebice neki od njih, predstavljaju dio populacije s visokim rizikom za razvoj svih ovisnosti, pa tako i onih povezanih s kockanjem. Ranija istraživanja su pokazala da su među osnovnim rizičnim čimbenicima impulzivnost, nisko samopoštovanje, vršnjački pritisak i želja za pripadanjem, potraga za uzbuđenjem, povećana osjetljivost na nagrade, loše vještine suočavanja itd. (Livazović i Bojčić, 2017). Posebno podložnima smatraju se mladići čiji roditelji imaju pozitivne stavove prema kockanju ili i sami kockaju, kao i oni mladići koji se iznimno rano počnu baviti kockarskim aktivnostima. Također, treba imati na umu kako vrsta motivacije utječe na to hoće li osoba nastaviti kockati. Lee, Chae Kyuman, Lee i Kim (2007; prema Dodig i Ricijaš, 2011) navode da su druženje, zabava, izbjegavanje problema, uzbuđenje i novac osnovni motivi za početak kockanja. No, osobe koje odlaze u kladionice i kockarnice samo radi zabave, druženja i novca nisu u tolikoj opasnosti kao oni koji tamo odlaze kako bi pobjegli od svakodnevnih problema s kojima se ne znaju suočavati. Štetne posljedice proizašle iz ovisnosti o kockanju zahvaćaju sve aspekte ljudskog života. Oštećeno je psihološko i socijalno funkcioniranje, a financijski problemi postaju sve veći. Mladi se izoliraju, zatvaraju u sebe, kvaliteta odnosa s prijateljima i obitelji se s vremenom pogoršava, važno im je samo doći do više novca kako bi mogli nastaviti s igrom i pokušati vratiti izgubljeno. Osim toga, dolazi do pogoršanja u akademskoj izvedbi jer mladi prestaju mariti za školu i počinju sve više izostajati, stoga imaju i lošiji opći uspjeh u odnosu na svoje vršnjake. Ovisnici često pate od visokog emocionalnog stresa, imaju niže samopouzdanje, više razine depresije i povećan rizik od samoubojstva te pokušaja samoubojstva (Gupta i Derevensky, 2000). Ne čudi i činjenica da se mladi koji imaju probleme s kockanjem često upuštaju i u druge rizične aktivnosti, kao što je krađa, vandalizam, pušenje cigareta,

konzumacija alkohola i droga, rizično seksualno ponašanje i slično. Svi ovi oblici ponašanja mogu se pojaviti u komorbiditetu s kockanjem što je važno imati na umu pri osmišljavanju tretmana za prevenciju problematičnog kockanja kod mladih (Koić i Medved, 2009).

S obzirom na prethodno navedeno, cilj ovoga rada je pobliže objasniti na koje sve načine kockanje štetno utječe na živote mladih ljudi, koje skupine su posebno rizične za razvoj problema te iznijeti potencijalna rješenja, odnosno navesti koji oblici tretmana bi mogli biti najučinkovitiji za prevenciju ovisnosti.

2. Definicija i vrste kockanja

Kockanje podrazumijeva ulaganje novca na neki događaj s ciljem povećanja početnog uloga. Posebna karakteristika kockanja je neizvjesnost ishoda događaja na koji se ulaže (Livazović i Bojčić, 2017). Postoje dvije osnovne vrste kockarskih igara, a to su nestrategičke i strategičke igre. Za nestrategičke igre kao što su tombola, lutrija, loto, bingo, tzv. „strugalice“ nije potrebna nikakva vještina te pobjeda u njima ovisi isključivo o sreći. S druge strane, kod strategičkih igara poput sportskog klađenja, igara na automatima, kartaških igara, kockanja preko interneta uvježbavanje i posjedovanje određenih vještina povećava vjerojatnost osvajanja dobitka (Bilić i Opić, 2013).

Kockanje se prema razini uključenosti može podijeliti na tri vrste: socijalno, problematično i patološko kockanje. Socijalno kockanje podrazumijeva vremenski ograničenu, povremenu aktivnost kockanja bez gubitka osobne kontrole. U ovom slučaju, osoba se kockanjem najčešće bavi radi zabave i druženja te ono ne postaje glavna pojedinačna zanimacija, već samo povremena rekreacija. No, ukoliko se osoba počne učestalo baviti ovom aktivnošću te mu ona počne stvarati probleme u svakodnevnom funkcioniranju, moguće je da će doći do pojave problematičnog kockanja. Najštetnije posljedice ima patološko kockanje (Livazović i Bojčić, 2017). Ono predstavlja psihijatrijski poremećaj te je svrstano u petoj verziji Dijagnostičkog i statističkog priručnika za društvene poremećaje među poremećaje kontrole poriva, a ondje se često naziva i kompulzivnim kockanjem (Floros, 2018). Patološkim kockarima više nije osnovni cilj uvećati svoj ulog ili zabaviti se, nego pokušavaju zadovoljiti svoje psihološke potrebe ili zaboraviti probleme. Kockanje tada počinje biti osnovna okupacija i jedino o čemu osobe razmišljaju, a ulogi i dugovi postaju sve veći. Onemogućeno je normalno funkcioniranje i s vremenom je sve teže prestati, a kada do toga i dođe, javlja se apstinencijska kriza (Dodig i Ricijaš, 2011). Osoba tada ne kocka radi zarade i zabave, nego kako bi pobjegla od vlastitih problema i lošeg raspoloženja. Često se

javlja laganje članovima obitelji i drugim bližnjima kako bi se prikrila ozbiljnost problema, a kada dugovi postanu preveliki, dolazi do uključivanja u ilegalne aktivnosti kako bi se došlo do potrebnog novca. Zbog ovakvih obrazaca ponašanja, odnosi s važnim ljudima, obrazovne i poslovne prilike postaju značajno ugrožene (Coman, Burrows i Evans, 1997).

Cocco, Sharpe i Blaszczynski (1995; prema Livazović i Bojčić, 2017) naveli su da postoje tri vrste kockara, a to su bihevioralno uvjetovani, emocionalno ranjivi i antisocijalno impulzivni kockari. Bihevioralno uvjetovani kockari pripadaju kategoriji problematičnih, ali i socijalnih kockara. Uzrok nastanka problema i nastavka kockarskih aktivnosti je proces uvjetovanja i postojanje kognitivnih distorzija koje će se spominjati nešto kasnije. Za mlade koji pripadaju ovoj skupini postoji vjerojatnost uključivanja u druge oblike rizičnog ponašanja. Unatoč tome, tretmani su se pokazali najučinkovitijima pri djelovanju na ovu skupinu kockara. Za pripadnike druge skupine, emocionalno ranjive kockare, karakteristična obilježja su depresivni simptomi, anksioznost, loše vještine suočavanja sa stresom, traume i slično. Za razliku od bihevioralno uvjetovanih kockara, kockanjem se bave jer im ono pruža način za nošenje s negativnim emocijama. Uz kockanje i kladenje, redovito konzumiraju različita opojna sredstva. Učinkovit tretman podrazumijeva dugotrajne i učestale terapije s elementima podrške i kognitivne restrukturacije. Etiologija posljednje skupine, antisocijalnih impulzivnih kockara, najčešće podrazumijeva impulzivnost, obiteljsku povijest antisocijalnog ponašanja te antisocijalne tendencije. Najčešće počinju kockati u ranoj dobi, a s kockanjem se pojavljuju brojna rizična i opasna ponašanja, većinom kriminalna djela. Ovakve osobe najteže je nagovoriti na terapiju, a kada se u tome i uspije rijetko se može pronaći ona koja bi za njih bila učinkovita.

3. Kockanje mladih

S obzirom na to da je u adolescenciji psihosocijalni razvoj osobe još u tijeku, mladi čine posebnu skupinu unutar kockarske populacije. Postoje brojne značajke koje su karakteristične za ovo razdoblje života te ga čine posebno osjetljivim za razvoj ovisnosti. S obzirom na to da je iskustvo kockanja vrlo uzbudljivo i zabavno te sa sobom donosi mogućnost zaboravljanja na svakodnevne nedaće, ali i mogućnost osvajanja novca, ne čudi što je adolescentima iznimno privlačno (Bilić, 2012). Iako je kockanje u Hrvatskoj zakonom zabranjeno mlađima od 18 godina, mnogi se ne drže zakona te je ono široko rasprostranjeno, pristupačno i dostupno svima, uključujući i maloljetnike. Mnogi na kockanje ne gledaju kao na moguću opasnost za mlade kao što to misle za alkohol i droge, a u medijima se ono prikazuje kao društveno prihvatljivo i vrlo zabavno za sve generacije

(Koić i Medved, 2009). Sve ove činjenice doprinose velikoj zastupljenosti kockanja među adolescentima.

Prema rezultatima inozemnih istraživanja (Shaffer i Hall, 1996; prema Dodig i Ricijaš, 2011), maloljetnici se sve više bave kockanjem. Isto tako, među mladima postoji veća zastupljenost problematičnih kockara nego što je to u odrasloj populaciji. Postotak problematičnog kockanja adolescenata je 4 do 8%, dok je on među odraslima puno manji, odnosno, 1 do 3%. Ni u Hrvatskoj situacija nije puno bolja s obzirom na sve veći porast kasina i kladionica koje se mogu pronaći gotovo na svakom uglu. Recimo, devedesetih godina taj broj iznosio je 350, zatim je 2009. godine porastao na 1600, a 2016. čak na 4099 (Državni zavod za statistiku, 2010; prema Ricijaš i sur., 2016). Stoga ne čudi što mladi već u srednjoj školi razvijaju ozbiljne probleme kao posljedice kockanja koji ih ometaju u brojnim aspektima života.

Ricijaš i sur. (2016) proveli su istraživanje na 2072 srednjoškolca u sedam hrvatskih gradova (Zagreb, Split, Rijeka, Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci i Koprivnica) te utvrdili da je od cjelokupnog uzorka čak 73% sudionika sudjelovalo u kockarskim aktivnostima bar jednom u životu. Među njima, najveći broj mladih okušao se u sportskom klađenju te oko 20% njih redovito sudjeluje u ovakvim aktivnostima. Iako, prema subjektivnoj procjeni, oko 70% sudionika ne prepoznaje nikakve negativne posljedice kockanja. Ono što je posebno zabrinjavajuće među svim ovim rezultatima je podatak da 17% srednjoškolaca ima razvijene umjerene, a 13% ozbiljne probleme koji onemogućuju normalno psihosocijalno funkcioniranje. Huic i sur. (2017; prema Floros, 2018) u sličnome istraživanju provedenom na 1372 srednjoškolke također su dobili zabrinjavajuće rezultate. Od svih sudionica koje su kockale barem jednom u životu (n=862), njih 11,2% ima blage do umjerene, a 3,2% ozbiljne štetne posljedice nastale kockanjem. Dodig (2013) navodi da je proporcija mladih koji se bave kockarskim aktivnostima značajno veća u Hrvatskoj u usporedbi s rezultatima inozemnih istraživanja. Neki od razloga mogla bi biti široka rasprostranjenost ovakvih igara, ali i laka dostupnost mladima s obzirom na nepridržavanje zakonskih odredbi. Jedan od mogućih razloga je da se kod nas kockanje doživljava i kao vid zarade. Naime, Lalonde, Bastille-Denis, Savard, Jacques, Leclerc i Giroux (2013) utvrdili su da osobe koje nikad u životu nisu kockale obično imaju niže prihode, ali ne percipiraju se siromašnima za razliku od onih koji se često ili povremeno bave kockanjem. Osim toga, oni vjeruju da će se njihovo loše financijsko stanje s vremenom popraviti.

4. Rizični čimbenici

Jedan od osnovnih razloga zašto se provode istraživanja o kockanju mladih je upravo utvrđivanje rizičnih i zaštitnih čimbenika kako bi se mogli konstruirati preventivni programi ili terapije za mlade. Povećan rizik od javljanja ovisnosti o kockanju ovisi o međudjelovanju brojnih bioloških, psiholoških, socijalnih i drugih čimbenika (Dodig, Ricijaš i Rajić-Stojanović, 2014). Već je navedeno da su široka rasprostranjenost, društvena prihvaćenost i nepridržavanje zakonskih odredbi neki od razloga zašto se sve više mladih u Hrvatskoj počinje baviti kockanjem. No, iako je kockanje u današnje doba gotovo svima dostupno, problemi se ne javljaju kod svih te je stoga važno obratiti pažnju na neke druge okolinske, ali i individualne čimbenike (Dodig, 2013). U nastavku će se objasniti neki od najvažnijih.

4.1. Dob

Kao što je već napomenuto, puno veći broj mladih ima problema s kockanjem u odnosu na odrasle. Ukoliko se s kockanjem započne u ranoj dobi, veća je vjerojatnost da će osoba razviti ovisnost. Adolescencija je posebno rizična za razvoj ovisnosti zbog svojih brojnih specifičnih obilježja. Pojedinci se u ovom životnom razdoblju osjećaju neranjivo te su stoga skloni preuzimanju rizika i povećanom traženju uzbuđenja. Poznato je da je u adolescenciji najveća zastupljenost rizičnih ponašanja, a Jessor i Jessor (1977; prema Dodig i Ricijaš, 2011) smatraju da je to zbog pokušaja preuzimanja kontrole nad određenim aspektima života te da se na taj način mladi lakše nose s anksioznošću koja je karakteristična za ovo doba. Još jedan razlog upuštanja u rizična ponašanja je vršnjački pritisak, odnosno želja za povezivanjem s vršnjacima i učvršćivanje pripadnosti grupi. Tako su Gay, Gill i Corboy (2016) utvrdili na uzorku od 188 sudionika da je vršnjački pritisak pozitivno povezan s pojavljivanjem problema povezanih s kockanjem te da je za osobe čiji se vršnjaci kockaju i klade veća vjerojatnost da će se i sami baviti istim aktivnostima.

Postoji i drugi razlog pojavi rizičnog ponašanja, a to su promjene u dopaminergičnom sustavu koje se događaju na ulasku u adolescenciju. Rezultat tih promjena je povećana potreba za nagradom, stoga nije čudno što mladi počinju kockati. U već spomenutom istraživanju koje su proveli Ricijaš i sur. (2016) nisu utvrđene značajne razlike u učestalosti kockanja među različitim dobnim skupinama kao ni razlike u pojavnosti problematičnog kockanja. Zaključili su da mnogi mladi započinju s kockarskim aktivnostima još u osnovnoj školi te da se njima učestalo bave i tako već u srednjoj školi razvijaju probleme što vrlo lako može dovesti do ovisnosti, odnosno patološkog kockanja u odrasloj dobi.

Iako se adolescenti često upuštaju u vrste kockarskih aktivnosti koje su popularne u odrasloj populaciji, postoje određene specifičnosti vezane za ovu dobnu skupinu. Najznačajnija od njih je ta što mlađe generacije od rođenja žive u svijetu gdje digitalna tehnologija predstavlja normu i odmalena se uče služiti njome. S obzirom na to da postoji tehnološki generacijski jaz, ne čudi da se odrasli u današnje vrijeme više bave aktivnostima kao što su kartaške igre i igre na aparatima, a adolescenti se okreću internetu, koji nudi nebrojene mogućnosti za sve što možete zamisliti, pa tako i za kockanje (Floros, 2018).

4.2. Spol

Istraživanjima provedenim u inozemstvu, ali i Hrvatskoj, utvrđene su statistički značajne razlike u kockanju mladih s obzirom na spol na način da se mladići više upuštaju u kockarske aktivnosti i skloniji su razvoju problema. Na primjer, u istraživanju koje su proveli Ellenbogen, Derevensky i Gupta (2007) na uzorku od 5313 adolescenata utvrđeno je da su mladići imali više iskustva s kockanjem u sve tri izdvojene kategorije: socijalni kockari, kockari za koje postoji rizik da će razviti problem i problematični kockari. Također, utvrđeno je i kako je za djevojke koje imaju probleme s kockanjem vjerojatnije da će razviti simptome depresije, a konzumacija droga podjednako je vjerojatna i za mladiće i za djevojke koji su problematični kockari. Derevensky, Dickson i Gupta (2008; prema Bilić, 2012) utvrdili su da djevojke češće igraju nestrateske (npr. lutrija), a mladići strateske igre (npr. kartanje, sportsko klađenje). Također, naveli su i najčešće razloge za kockanjem i njihove razlike s obzirom na spol. Za djevojke razlozi su smanjenje anksioznosti, usamljenosti i negativnih emocija, a za mladiće zabava, uzbuđenje i prihvaćanje od strane vršnjaka. Coman, Burrows i Evans (1997) naveli su još neke razlike među mladićima i djevojkama s obzirom na motivaciju. Svojim istraživanjem utvrdili su da se mladići kockaju i klade zbog financijskih razloga i osjećaja zadovoljstva, a djevojkama ova aktivnost koristi kao način nošenja sa stresom, dosadom te, kao što je već navedeno, anksioznošću i usamljenošću.

Razlike u motivaciji za kockanjem te razlike u vjerojatnosti razvoja problema povezanog s kockanjem utvrđene su i u istraživanju koje su proveli Dodig i Ricijaš (2011). Isto tako, potvrdili su na hrvatskom uzorku adolescenata razlike u igranju strateskih, odnosno nestrateskih igara prema spolu dobivši iste rezultate kao i Derevensky, Dickson i Gupta (2008; prema Bilić, 2012). Osim toga, navode kako su upravo strateske igre karakteristične za osobe koje pripadaju populaciji problematičnih i patoloških kockara. Livazović i Bojčić (2017) još jednom su, na uzorku od 149 srednjoškolaca, potvrdili da se mladići češće kockaju od djevojaka. Utvrdili su i postojanje razlike

u razvoju problema kockanja. Prema njima, kod muškog spola općenito postoji puno duži vremenski period između prvog kockanja i prepoznavanja da postoji problem. Moguće je da mladići u većoj mjeri razvijaju ozbiljne probleme s kockanjem i postaju patološki kockari jer djevojke na vrijeme prepoznaju problem i odluče ga riješiti. Dodig (2013) je provela istraživanje na 1948 srednjoškolaca. Osim već navedenih spolnih razlika, utvrdila je da mladići izjavljuju o postojanju više štetnih psiholoških i socijalnih posljedica kockanja u odnosu na djevojke.

Istraživanjima o spolnim razlikama u zadacima donošenja odluka utvrđeno je da su muškarci manje osjetljivi na buduće posljedice svoga ponašanja u odnosu na žene. Čak i kada razmatranje o nekoj odluci traje jednako dugo za muškarce i žene, muškarci obično donose riskantnije odluke. Jednako tako, utvrđeno je da žene imaju snažnije fiziološke reakcije na neugodne podražaje. Stoga, njihova veća reaktivnost može ih spriječiti od rizika. Ako se u obzir uzmu ovi podaci, nimalo ne čudi da se mladići više upuštaju u riskantno ponašanje kao što je kockanje i klađenje, u odnosu na djevojke, posebno s obzirom na to da je preuzimanje rizika dodatno naglašeno u razdoblju adolescencije (d'Acremont i Van der Linden, 2006)

Osim što mladići imaju izraženiju crtu traženja uzbuđenja i preuzimanja rizika, mogući razlog ovim spolnim razlikama mogli bi biti sveprisutni stereotipi koji oduvijek postoje u društvu, o kockanju kao muškoj, a ne ženskoj aktivnosti (Bilić i Opić, 2013).

4.3. Obitelj

Brojna istraživanja ukazuju da obitelj ima veliki utjecaj na razvoj pojedinca. Određene obiteljske karakteristike pokazale su se važnima za razvoj problema s kockanjem kod adolescenata, kao što su obiteljski stavovi o kockanju, roditeljski stil i obiteljski odnosi općenito. Bilić i Opić (2013) proveli su istraživanje na 493 adolescenta iz različitih srednjih škola s područja Hrvatske. Utvrđeno je da većina mladih iz populacije problematičnih kockara izjavljuje da u njihovoj obitelji postoji povijest kockanja. Ne samo da na adolescenta nepovoljno utječu pozitivni obiteljski stavovi prema kockanju i podržavanje kockarskih navika adolescenata, nego i stavovi koji odražavaju percepciju kockanja kao oblika zabave koji sa sobom ne donosi opasnost. Većina mladih ističe kako bi njihovi roditelji bili ljuti kada bi saznali da konzumiraju razna sredstva ovisnosti, ali samo manji broj njih ima takvu percepciju u povezanosti s kockanjem.

Postoje tri faze kroz koje obitelj (posebice roditelji) može doprinijeti početku kockanja, i naposljetku, razvoju ovisnosti o kocki kod mladih. To su usvajanje, održavanje i manifestacija.

Usvajanje se odvija putem modeliranja roditeljskih ponašanja. Ovim putem djeca internaliziraju aktivnosti koje opažaju kod svojih roditelja, i ostalih članova obitelji koji im predstavljaju uzore. Održavanje prethodno stvorenih pozitivnih ideja o kockanju kod djeteta odvija se putem roditeljskog iskazivanja pozitivnih stavova i poticanja djeteta na ovakve aktivnosti što povećava vjerojatnost da će uistinu doći do manifestacije (kockanja), posebno ukoliko se takva ponašanja učestalo potkrjepljuju (Bilić i Opić, 2013).

Još jedna varijabla povezana s razvojem ovisnosti o kocki kod mladih je upotreba opojnih sredstava roditelja i drugih članova obitelji. Najčešće su to ovisnosti o alkoholu i drogama. Dickson i sur. (2008; prema McComb i Sabiston, 2010) utvrdili su da se razlike mogu pronaći i među različitim skupinama adolescenata koji se bave kockarskim aktivnostima. Naime, u skupini adolescenata koji se ubrajaju u problematične kockare prevalencija upotrebe sredstava ovisnosti roditelja je veća u odnosu na one adolescente za koje postoji rizik da će razviti problem ili socijalne kockare.

Sociodemografske karakteristike obitelji, kao što je obiteljski socioekonomski status, nisu se pokazale povezanima s kockanjem i klađenjem adolescenata. S druge strane, u onim obiteljima u kojima postoje razni problemi te nedostaje podrška, za mlade postoji rizik da će razviti probleme povezane uz kockanje i klađenje. Važan zaštitni čimbenik predstavlja kvalitetan odnos između adolescenta i ostalih članova obitelji, posebice roditelja. Taj odnos trebao bi podrazumijevati uključenost, povjerenje, toplinu, brigu i komunikaciju. (McComb i Sabiston, 2010).

Što se tiče roditeljskog stila, Grant i Kim (2002; prema Bilić i Opić, 2013) utvrdili su da mladi koji imaju problema s kockanjem imaju roditelje koji ih zanemaruju i nemaju nadzor nad njihovim aktivnostima. Roditeljsko praćenje, umjerena kontrola, komunikacija, postavljanje granica, zanimanje za djetetove aktivnosti, i negativni stavovi o kockanju predstavljaju važne zaštitne čimbenike, a posebno važnim ističe se nadzor majke.

Osim navedenih, postoje i različiti neizravni učinci obitelji na oblikovanje stavova i ponašanje adolescenata. Na primjer, roditelji koji su ovisni o kockanju često zapadaju u dugove i obitelj dovode u financijske probleme što posljedično dovodi do čestih sukoba, napetosti i stresa. U takvom negativnom okružju najviše ispaštaju djeca koja trpe zanemarivanje i neprestano su okruženi agresijom, ljutnjom i negativnim raspoloženjem. U ovakvim obiteljima roditelji djeci modeliraju ponašanja povezana s kockanjem, ali i često nemaju nadzor na svojom djecom i ne komuniciraju s njima. Stoga ne čudi što mladi počinju kockati kako bi pobjegli od svakodnevnih problema te tuge, ljutnje i tjeskobe koju osjećaju (Bilić i Opić, 2013).

4.4. Ličnost

Već su spomenuti neki aspekti ličnosti koji doprinose većoj vjerojatnosti razvijanja ovisnosti o kockanju, kao što su sklonost rizičnom ponašanju i osjetljivost na nagrade, koji su karakteristični za adolescentsku dob. Blanc i sur. (1996; prema Dodig i Ricijaš, 2011) posebno izdvajaju rizične čimbenike kao što su impulzivnost, niska samokontrola i već ranije spomenuto traženje uzbuđenja. Impulzivnost je osobina ličnosti karakterizirana nepromišljenošću i nagonom za dobivanjem neposrednih nagrada. S obzirom na to da je patološko kockanje svrstano među poremećaje kontrole impulsa, ne čudi da je za impulzivne osobe vjerojatnije da će postati ovisnici o kockanju. Osobe kojima manjka samokontrola teško se usmjeravaju i zanemaruju moguće posljedice svoga ponašanja, usmjereni su samo na trenutačnu aktivnost i jednom kada nešto započnu, ne mogu se zaustaviti. Traženje uzbuđenja odnosi se na neprestanu želju za raznolikim podražajima i novim, uzbudljivim iskustvima, a to se postiže preuzimanjem rizika što, uz adolescentski osjećaj neranjivosti, može dovesti do brojnih problema i biti iznimno opasno. Sasvim je jasno zašto posjedovanje ovih osobina može dovesti do problema povezanih s kockanjem, imajući na umu to da iskustvo kockanja zahtijeva od osobe da riskira, donosi uzbuđenje, a postoji mala mala šansa za osvajanjem dobitka, tj. ishod je neizvjestan i slučajan.

Reardon, Wang, Neighbors i Tackett (2019) proučili su probleme s kockanjem u okviru velikih pet crta ličnosti. Navode kako patološki kockari imaju visoke rezultate na skalama neuroticizma (negativna afektivnost) te niske rezultate na ugodnosti (pristojnost i suosjećanje u interpersonalnim odnosima) i savjesnosti (samoregulacija i samokontrola).

King, Abrams i Wilkinson (2010) su na uzorku od 581 studenta utvrdili da je sklonost doživljavanju negativnih emocija značajan prediktor toga koliko će osoba vremena provesti kockajući i kakve probleme će razviti, posebice za mladiće. Ovaj čimbenik, zajedno s impulzivnosti i obiteljskom povijesti konzumacije opojnih sredstava prediktori su za kognitivne distorzije povezane uz kockanje.

Kod osoba koje imaju probleme povezane s kockanjem česti su poremećaji ličnosti. Black i Shaw (2019) utvrdili su da je za patološke kockare 8,3 puta veća vjerojatnost da imaju neki poremećaj ličnosti u odnosu na ostatak populacije. Za histrionski poremećaj ličnosti ta vjerojatnost je 6,9 puta veća, izbjegavajući 6,5, paranoidni 6,1, antisocijalni 6,0, ovisni 5,5, shizoidni 5,0 te opsesivno kompulzivni 4,6 puta. Posebno se ističe antisocijalni poremećaj ličnosti, s obzirom na to da je povezan s visokom stopom kriminala, kao što je i ovisnost o kockanju. Ovaj poremećaj karakteriziran je lošim socijalnim konformizmom, obmanjivanjem drugih te nedostatkom

pokajanja ili žaljenja. Pri usporedbi ovisnika o kockanju sa i bez antisocijalnog poremećaja ličnosti, utvrđeno je da oni koji ga imaju razvijaju puno teže i ozbiljnije probleme povezane uz kockanje, ali i probleme s drogama te imaju više rezultate na mjerama paranoidnih misli i fobične anksioznosti. Najveći postotak ovih sudionika bio je muškog spola, adolescentske dobi, nižeg obrazovanja te s poviješću korištenja opojnih sredstava.

MacLaren, Fugelsang, Harrigan i Dixon (2011) proveli su meta analizu 44 istraživanja kojima se proučavala povezanost ličnosti i problema s kockanjem. U istraživanjima je sudjelovao ukupno 5321 sudionik te su međusobno uspoređivane skupine patoloških kockara s onima koji nisu ovisnici o kocki i nemaju razvijene probleme povezane uz kocku. Utvrđeno je da je profil ličnosti osoba koje imaju probleme povezane s kockanjem i rizik za razvoj patologije sličan profilu pronađenom kod osoba s graničnim poremećajem ličnosti i poremećaja povezanih uz upotrebu sredstava ovisnosti. Za sve tri vrste poremećaja karakteristični su negativni afekt sa nesavjesnošću i impulzivnosti, a ova kombinacija crta ličnosti povezana je s impulzivnom antisocijalnošću, dimenzijom psihopatije. Autori zaključuju kako patološko kockanje nije samo deficit kontrole impulsa te se treba tretirati kao bihevioralna ovisnost, zajedno uz ostala eksternalizirana ponašanja.

Savage, Slutske i Martin (2015) proveli su istraživanje u kojem su sudjelovala 4764 sudionika kako bi pokušali utvrditi koji su tipovi ličnosti povezani s kojim oblicima kockarskih aktivnosti. Izdvojili su tri skupine kockara s obzirom na to kakvim se aktivnostima najčešće bave. Prva skupina obuhvaća osobe koje se opsežno bave brojnim, različitim oblicima kockanja, a imaju osobine ličnosti kao što su impulzivnost, traženje uzbuđenja, negativni afekt, agresivnost, praznovjerje i nelogična uvjerenja. Druga skupina su osobe koje se najviše zanimaju za nestrateške igre kao što su loto, strugalice, igre na aparatima, bingo i slično. Za njih je karakteristična umjerena bihevioralna kontrola, tj. impulzivnost, negativni afekt te praznovjerne misli i uvjerenja. Što se tiče treće, posljednje skupine, za njih je karakteristična niska bihevioralna kontrola, ali pozitivan afekt (npr. ambicioznost) te nisu pretjerano praznovjerni s obzirom na to da se bave strateškim igrama za koje su potrebne različite vještine, a neke od tih igara su utrke pasa/konja, kartaške igre, klađenje na sportove, rulet itd. Ovim pristupom utvrđeno je da odabir aktivnosti povezanih uz kockanje ovisi o sklopu osobina ličnosti koje svaka pojedina osoba posjeduje.

4.5. Škola

Školsko okruženje ima veliki utjecaj na uspostavljanje ciljeva mladih ljudi, njihovo usmjeravanje u životu i općenito, razvoj u odrasle osobe. Stoga ne čudi što se u više navrata pokušao ispitati

utjecaj školskog konteksta na upuštanje u kockarske aktivnosti mladih, ali i obratno, posljedice koje kockanje ima za njihov školski uspjeh i zalaganje.

Mnogim istraživanjima nastojalo se utvrditi postoji li povezanost između kockanja i vrste srednje škole koju mladi pohađaju. Bilić (2012) je utvrdila na uzorku od 403 srednjoškolca da veći postotak mladih koji kockaju dolazi iz strukovnih škola u odnosu na gimnazije. Kao mogući razlog za to navodi činjenicu da većina gimnazijalaca ima jasno određene ciljeve koji se tiču upisivanja fakulteta te nastavka školovanja, što zahtijeva povećano ulaganje truda i angažman koji ne ostavlja previše slobodnog vremena. Nasuprot tome, učenici strukovnih škola obično nemaju planove za daljnje obrazovanje, pretežito ne mare za školu te imaju lošiji akademski uspjeh. Isto tako, moguće je da se učenici strukovnih škola osjećaju obeshrabreno što se tiče ostvarivanja osobno važnih životnih ciljeva zbog nedovoljnog poticaja od okoline. Stoga, iz straha za budućnost i zbog želje za prestižem, počinju se baviti kockanjem kako bi osvojili novac i poboljšali svoj status na, po njima, jednostavan, brz, zabavan i društveno prihvatljiv način. Autorica je zaključila kako postoji dvosmjernan odnos između lošijeg školskog uspjeha i kockanja. Drugim riječima, učenici koji imaju lošije ocjene nisu pretjerano angažirani oko škole i ne smatraju da je školski uspjeh toliko važan te imaju više vremena za druge aktivnosti, kao što je kockanje koje, ne samo da je privlačno i zabavno, nego može dovesti do zarade. Na taj način pokušavaju doći do zacrtanih ciljeva s obzirom da shvaćaju da će ih završetkom odabrane srednje škole teško moći ostvariti. No, moguće je i da je loš školski uspjeh posljedica pretjerane zaokupljenosti kockanjem i brojnim problemima koji s njime dolaze. U strukovnim školama često je slučaj da učenici ne dobivaju podršku kakva im je potrebna da bi napredovali i ostvarili svoj puni potencijal. Ukoliko redovito doživljavaju neuspjeh i osjećaju se nezadovoljnima u školskom okružju moguće je da će početi sve češće izostajati iz škole i početi se baviti kockanjem s nadom da će zaraditi nešto novaca i time poboljšati šanse za ostvarenje životnih ciljeva. Jednake rezultate dobili su i Bilić i Opić (2013) u svome istraživanju, odnosno, utvrdili su postojanje pozitivne povezanosti između lošijeg školskog uspjeha i pohađanja strukovne škole s većom učestalošću kockanja.

Postojanje povezanosti između školskog uspjeha i razvoja kockarskih problema kod adolescenata provjerili su i Fröberg, Modin, Rosendahl, Tengström i Hallqvist (2015) na uzorku od 356 švedskih adolescenata. Kada su se u obzir uzeli sudionici izjednačeni po sociodemografskim i psihološkim karakteristikama, utvrđeno je da kod onih adolescenata koji imaju loše i prosječne ocjene postoji veća učestalost sudjelovanja u aktivnostima kockanja i klađenja u odnosu na one koji imaju vrlo dobre i odlične ocjene. No, pronađena je razlika s obzirom na spol. Kod djevojaka postoji snažnija povezanost između loših ocjena u školi i kockanja, nego što je to kod mladića. S

druge strane, utvrđeno je da djevojke koje imaju lošije ocjene pate od većeg psihološkog stresa i nelagode u odnosu na djevojke koje imaju dobre i odlične ocjene, stoga je moguće da loš školski uspjeh djeluje samo posredno. Isto tako, moguće je da je odnos dvosmjernan, te da psihološki stres izazvan nekim vanjskim čimbenicima (kao što je nepovoljan socioekonomski status) uzrokuje loš uspjeh u školi.

4.6. Kognicije

Dodig i sur. (2014) navode da osobe koje kockaju te imaju različite probleme povezane uz kockanje pate od takozvanih kognitivnih distorzija. Jedna od njih je odbijanje prihvaćanja slučajnosti, a najbolji primjer za to je čvrsto vjerovanje osobe da se nakon doživljaja brojnih neuspjeha i gubitaka u nekoj igri povećava šansa za pobjedom. Tada provedu sate na jednom te istom aparatu jer vjeruju da mora uslijediti veliki dobitak. Osim toga, ovisnici o kockanju često su praznovjerni. Vjeruju da moraju uz sebe imati određeni objekt koji im „donosi sreću“ kako bi pobijedili u igri i povećali uloženi ili imaju rituale koje moraju izvršiti prije nego što počnu s igrom za koje smatraju da su ključni u osvajanju dobitka. Također, problematični kockari percipiraju da imaju veću kontrolu nad igrom nego što je to uistinu tako. Smatraju da mogu utjecati na ishod te svojim planiranjem i korištenjem različitih vještina mogu povećati šansu za pobjedom. Čest je slučaj da ovisnici nisu svjesni postojanja problema te uvjeravaju sebe i ostale da mogu prestati kada god žele, odbijajući pomoć drugih.

Goodie, Fortune i Shotwell (2019) navode još neke kognitivne distorzije. Iluzorne korelacije nastaju kada osobe vjeruju da postoji odnos između događaja koji su, zapravo, nepovezani. Jedna od takvih korelacija je ona između vlastite sreće ili sposobnosti te povoljnog ishoda kockanja. Isto tako, dolazi do promjena u pamćenju, na način da se osoba lakše prisjeća onih situacija u kojima je njihovo praznovjerje bilo slučajno upareno s pobjedom, što dovodi do učvršćivanja praznovjernih uvjerenja i ponašanja u skladu s njima. Na veće vjerovanje u šanse za vlastitu pobjedu utječe i pobjeda drugih ljudi u blizini, recimo, kada osoba čuje da je osoba na aparatu do njihova pobijedila. Kod ovisnika o kockanju javlja se i pretjerano samopouzdanje koje nije opravdano stvarnom vlastitom sposobnošću i vještinom, s obzirom da ne mogu kontrolirati ishod.

Kognitivne distorzije su ono što održava ovisnost s obzirom na to da pogrešna uvjerenja i percepcije o kontroli i predviđanju ishoda nadjačavaju stvarne, negativne ishode. Problem postaje veći kada počnu učestalo gubiti pa dolazi do tzv. „lova gubitka“, odnosno osoba troši sve više novaca kako bi, zapravo, vratila izgubljeni novac. Tako upada u začarani krug iz kojeg nema

izlaza. Novcu pridaje veliki značaj jer je ono sredstvo pomoću kojega može kockati, a u isto vrijeme troši goleme svote i pritom se ne može zaustaviti (Cosenza i Nigro, 2015). Iako se kognitivne distorzije povezane s kockanjem obično temelje na pogrešnom razumijevanju statističkih koncepata, nije dovoljno samo educirati osobe o tome. Potrebno je identificirati i restrukturirati misaone procese koji dovode do neprilagođenog ponašanja. Kada se pogrešno razumijevanje o slučajnosti i nasumičnosti ispravi, trebalo bi doći i do pada motivacije za kockanjem. Kognitivno restrukturiranje pomaže ovisnicima da uvide pogreške u svojem tijeku misli, te da shvate zašto su takve misli pogrešne. U tom procesu može pomoći mišljenje naglas, pri kojem se govor dijeli u dvije kategorije, racionalni i iracionalni. Racionalni govor podrazumijeva izgled ili vjerojatnosti koje su točne, opisivanje igre, razlikovanje razumnih i nerazumnih smjerova u kojima igra može ići te spominjanje strategija koje su smislene za aspekte igre s kojima se povezuju. S druge strane, iracionalne misli su netočne poveznice između uzroka i posljedica, praznovjerne izjave, personifikacija aparata na kojem se igra, referiranje na osobnu vještinu ili sreću pri traženju uzroka i slično. Ovom metodom utvrđeno je da problematični kockari imaju puno više iracionalnih misli u odnosu na ostatak populacije (Griffiths, 1994; prema Goodie i sur. 2019).

5. Motivacija

Mnogi istraživači usmjerili su se na ispitivanje motivacije u podlozi kockarskih aktivnosti maloljetnika kako bi uspjeli shvatiti zašto ustraju u njima i zbog čega se razvija ovisnost. Motivacija se općenito dijeli na ekstrinzičnu i intrinzičnu. Na primjer, ekstrinzična motivacija bila bi želja za novcem, a intrinzična želja za uzbuđenjem, zabavom, socijalnom interakcijom i bijeg od osobnih problema. Mladi su uglavnom prvotno privučeni idejom o lakoj zaradi i mogućnošću ostvarenja velikog bogatstva. Logično je za pretpostaviti da je to ono što ih navodi na nastavak kockanja čak i onda kada gubitci postanu veći od povremenih dobitaka (Bilić, 2012). Neki autori navode da novac nema toliko značajan utjecaj na razvoj ozbiljnijih kockarskih problema, nego je samo nužno sredstvo za daljnje kockanje kada problemi već postoje (Gupta i Derevensky, 2000). Problem nastaje onda kada početna želja za zaradom preraste u puno više od toga, kada osoba počne osjećati užitak i uzbuđenje zbog navale adrenalina, kada mu ta aktivnost počne pružati radost i mogućnost da nakratko zaboravi sve probleme. Chantal i Valleran (1995; prema Dodig i sur., 2014) utvrdili su da intrinzična motivacija ima veći doprinos razvoju problematičnog

kockanja. Najrizičniji intrinzični motivi su bijeg od svakodnevnih životnih problema, bijeg od depresije i želja za socijalizacijom i prihvaćanjem (Dodig, 2013).

Unatoč tome, Breen i Zuckerman (1999; prema Dodig i sur., 2014) navode jedan ekstrinzični motiv koji predstavlja značajan rizik za stvaranje ovisnosti o kockanju, a to je takozvani „lov gubitka“. Javlja se nakon velikog broja gubitaka, a podrazumijeva ulaganje sve više novaca kako se gubitci nagomilavaju. Ovakav trend javlja se kod gotovo svih osoba koje pripadaju populaciji problematičnih kockara. Također, ono predstavlja temelj za razvoj brojnih problema povezanih s kockanjem, kako financijskih, tako i psiholoških i socijalnih.

Floros (2018) također napominje kako je jedan od osnovnih motiva za kockanje profit koji se ostvaruje pobjedom, unatoč svih negativnih posljedica koje donose ponovljeni gubitci. Međutim, navodi da osim novca, postoje tri odvojene skupine motiva, a to su uzbuđenje, suočavanje i socijalni motivi o kojima se već raspravljalo kod ličnosti. Osobe koje imaju visoku motivaciju za uzbuđenjem karakterizirani su visokim razinama impulzivnosti i kockaju upravo zbog adrenalina koji im ono pruža. S druge strane, osobe čiji osnovni motiv predstavlja suočavanje, imaju povišene razine anksioznosti, depresije i neuroticizma te kockaju kako bi pobjegli od tih neugodnih osjećaja. I posljednje, oni koji su vođeni socijalnim motivima kockaju zbog pripadanja, a ne kako bi regulirali vlastite emocije.

Lee, Chae, Lee i Kim (2007) istraživanjem na 240 studenata potvrdili su postojanje modela motivacije za kockanjem koji se sastoji od pet faktora, a to su socijalizacija, zabava, uzbuđenje, izbjegavanja i novac. Osobe kockaju kako bi zadržale optimalnu razinu uzbuđenja, odnosno riskiraju kako bi izazvali uzbuđenje koje će im pomoći pri pretvaranju negativnih emocija u pozitivno raspoloženje. Na taj način su povezani motiv uzbuđenja i izbjegavanja. Međutim, oni su povezani i s monetarnim motivom s obzirom na to da, kako bi se postiglo emocionalno uzbuđenje ili izbjegavanje pri kockanju, potrebno je uložiti novac na nesigurne dobitke. Motiv za socijalizacijom i zabavom nisu se pokazali direktno povezanim s razvojem problema povezanih uz kockanje. Aktivnosti ovakvih osoba uglavnom su zdrave naravi te kockaju samo radi druženja i prestaju onda kada potroše svotu novca koju su predodredili za tu aktivnost. Većina igrača osvojila je veliki iznos tijekom rane faze kockanja i vjeruju da je ponovni dobitak jedino što ih može izvući iz dugova. Patološki kockari odbijaju činjenicu da su njihovi problemi u životu povezani s kockarskim problemima i neprestano vjeruju da će osvojiti veliki dobitak. Ova saznanja važna su pri osmišljavanju učinkovite terapije jer je ključno izmijeniti pogrešna uvjerenja osobe i pomoći im patološka očekivanja zamijene onim racionalnim.

6. Životni ciljevi

Motivacija je jedan od čimbenika koji je odgovoran za određivanje važnih životnih ciljeva osobe. Oni su značajni u razumijevanju onoga što je osobi važno, čemu teži, ali i moguće načine njihova ostvarivanja, odnosno omogućuju predviđanje ponašanja. Kao i motivacija, mogu se podijeliti na intrinzične i ekstrinzične. Intrinzični, ili unutarnji ciljevi, su oni koji podrazumijevaju zadovoljenje unutarnjih potreba osobe kao što su rast i razvoj, očuvanje zdravlja, uključenost u zajednicu te povezanost s drugima i pozitivni odnosi. Ovakve osobe teže samoaktualizaciji, vode angažiran život te je za njih karakteristična briga o ljudima. S druge strane, osobe s ekstrinzičnim životnim ciljevima usmjereni su na društveni status i materijalno bogatstvo. Nastoje postati imućni te na taj način zadobiti divljenje i poštovanje drugih ljudi. Za razumijevanje mladih ljudi iznimno je važno utvrditi kakvi su njihovi ciljevi za život te što je utjecalo na stvaranje takvih ciljeva. U podlozi ciljeva koje mladi smatraju važnima najčešće su obiteljske vrijednosti, ali na njihovo oblikovanje utječe i šire životno okruženje. Mladi internaliziraju ono što se u medijima prikazuje kao privlačno i poželjno, a to je najčešće bogatstvo i prestiž (Bilić, 2012). Bilić (2012) je istraživanjem utvrdila da adolescenti koji imaju problema s kockanjem u većoj mjeri vrednuju ekstrinzične životne ciljeve za razliku od onih koji ne kockaju. Takvi adolescenti skloniji su intrinzičnim ciljevima. Čini se da su ekstrinzični i intrinzični životni ciljevi međusobno isključivi. Odnosno, što su više usmjereni na jednu vrstu ciljeva, manje su angažirani u ostvarivanju drugih.

Sjöberg i Engelberg (2006; prema Bilić, 2012) utvrdili su da ljudi koji žive u siromašnim zemljama pridaju novcu i materijalnim dobitcima veći značaj u odnosu na ljude u bogatim zemljama. Moguće je da, zbog ekonomskog stanja države i financijskih problema s kojima se većina obitelji nosi u Hrvatskoj, mladi gledaju na kockanje kao spas od siromaštva i metodu kojom će osigurati sebi i svojim bližnjima miran i lagodan život.

7. Stavovi o kockanju

Stavovi se stječu putem socijalizacije na dva načina: izravnim iskustvom s nekim objektom ili neizravno, interakcijom sa socijalnom okolinom. Formirani stavovi utječu na naše misli, emocije i ponašanje prema objektima i ljudima, a teško se mogu odbaciti ili promijeniti. Zbog razlika u postojećim stavovima, percepcija istog događaja dvoje ljudi može se ekstremno razlikovati. Iz svih ovih razloga, poznavanje stavova ključno je za razumijevanje ljudi i utvrđivanje uzroka njihova ponašanja.

Pravilo za stjecanje stavova putem izravnog iskustva prilično je jednostavno. Ukoliko je iskustvo s objektom stava ugodno, tada će i stav biti pozitivan. Za neugodna iskustva vrijedi suprotno. Treba imati na umu da mladi ljudi sve događaje, a posebno one negativne, doživljavaju prilično intenzivno tako da događaji u adolescenciji mogu dovesti do oblikovanja čvrstih uvjerenja i stavova te utjecati na to kakva će osoba biti kada odraste. Što se tiče neizravno oblikovanih stavova, stječu se putem imitacije, odnosno, umjesto osobnog iskustva, u ovome slučaju ljudi se koriste informacijama o iskustvu drugih kako bi stvorili stav. Promatraju se reakcije drugih ljudi, slušaju se ili čitaju njihove priče te se na taj način preuzima njihov način mišljenja i ponašanja. Ovaj proces odvija se u potpunosti nesvjesno.

Roditelji imaju najveći utjecaj na osobu u djetinjstvu te stoga djeca oblikuju stavove prema onome što od njih vide i čuju. Kasnije, kada se počne širiti socijalni krug osobe, mišljenja drugih ljudi izvan obitelji postaju također vrlo važna. U adolescenciji posebno važna skupina su prijatelji. Osoba se nastoji uklopiti u skupinu vršnjaka i svidjeti se drugima te stoga iskazuje slaganje u stavovima i počinje se ponašati na isti način kao i oni s kojima se druže (Koić i Medved, 2009).

Koić i Medved (2009) željeli su ispitati stavove mladih o kockanju te su proveli istraživanje na 213 srednjoškolaca u Virovitici. Utvrđeno je da većina sudionika (85,4%) ima stav kako mladi troše previše vremena i novca na kockanje. No, unatoč ovom negativnom stavu, čak i u toj skupini polovica učenika barem jednom u životu uplatila je listić u kladionici. Obećavajuća činjenica je da čak 97% njih navodi da su svjesni kako kockanje stvara ovisnost, što ne znači da se neće upuštati u takve aktivnosti. Skoro polovica mladih misli kako je kockanje dobar način zabave, ali puno manje ih misli kako je to dobar način zarade (27,6%) i rješavanja novčanih problema (11,2%). Za one mlade koji su nesvjesni negativnih posljedica kockanja postoji veća vjerojatnost da će se iz povremenog sudjelovanja u ovakvim aktivnostima razviti ovisnost, odnosno da će doći do prelaska sa socijalnog kockanja u problematično ili patološko.

Hanss, Mentzoni, Delfabbro, Myrseth i Pallesen (2015) navode kako su stavovi o kockanju dobri prediktori toga koliko će osoba kockati i kako će se nositi s problemima povezanim uz kockanje. Za osobe s pozitivnijim stavovima vjerojatnije je da će češće kockati i razviti ovisnost. U istraživanju provedenom na 3000 adolescenata, donijeli su još neke zaključke o stavovima prema kockanju. Na primjer, utvrđeno je da je od svih Velikih pet osobina ličnosti traženje uzbuđenja najviše povezano s posjedovanjem pozitivnih stavova o kockanju. S druge strane, osobe koje postižu visoke rezultate na skali ugodnosti imaju negativnije stavove prema kockanju. Moguće je da izbjegavaju kockanje s obzirom na to da pripada skupini ponašanja koja mogu izazvati konflikte

u odnosima s drugim ljudima. Što se tiče socijalnih čimbenika, dokazano je da stavovi mladih ovise o tome jesu li njihovi članovi obitelji ili vršnjaci doživjeli probleme povezane uz kockanje. Oni adolescenti koji imaju roditelje ili prijatelje koji se redovito kockaju obično imaju pozitivnije stavove prema kockanju u odnosu na ostale. Međutim, ukoliko su njihovi poznanici i bližnji razvili probleme i ovisnosti, stavovi mladih obično su negativni, što ne znači da se neće upuštati u takve aktivnosti. Osim toga, utvrđeno je da je roditeljsko praćenje umjereno povezano sa stavovima o kockanju, dok je ta povezanost puno snažnija za podržavanje od strane vršnjaka i roditelja. Moglo bi se zaključiti da socijalni čimbenici igraju najvažniju ulogu u oblikovanju stavova mladih.

8. Posljedice

S obzirom na to da je adolescencija razdoblje traženja uzbuđenja, a kockanje u društvu nije prikazano kao pretežito opasno, mladi na njega gledaju kao na prihvatljivu rasonodu u usporedbi na droge i ostale ovisnosti te najčešće nisu upoznati s ozbiljnošću rizika (Bilić i Opić, 2013). No, poznato je da mladi često iskazuju više od jednog oblika rizičnog ponašanja pa se tako uz kockanje mogu javiti i ovisnosti o drogama, alkoholu i cigarama, krađe, kršenje socijalnih normi i ostalo. Drugim riječima, kockanje se najčešće javlja u komorbiditetu s drugim oblicima rizičnog i društveno neprihvatljivog ponašanja (Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015). Nije sigurno dovodi li ovisnost o kockanju do veće vjerojatnosti za pojavu drugih oblika rizičnih ponašanja, ili obratno, ali jasno je da se rizična ponašanja moraju proučavati kao cjelina, odnosno, kako Dodig i Ricijaš (2011) napominju, kao sindrom problematičnog ponašanja. Dodig (2013) navodi dva objašnjenja za povezanost učestalog kockanja i pojave rizičnog ponašanja kod adolescenata. Dakle, moguće je da svi ovi oblici ponašanja imaju jednake ili slične uzorke te se zbog toga pojavljuju zajedno. S druge strane, postoji vjerojatnost da s razvijanjem ovisnosti o kockanju i porastom broja financijskih problema povećava šansa za okretanjem raznim kriminalnim aktivnostima kako bi se osoba izvukla iz nagomilanih dugova. Isto tako, konzumacijom različitih opojnih sredstava pokušavaju pobjeći od stvarnosti i svih novonastalih problema s kojima se moraju nositi. Ricijaš i sur. (2015) utvrdili su prethodno navedenu povezanost, odnosno da srednjoškolci koji se kockaju iskazuju više oblika rizičnog ponašanja u odnosu na one koji se ne kockaju. Neki od tih ponašanja su krađa, fizičko nasilje, vandalizam, loše ponašanje u školi i konzumacija opojnih sredstava. Livazović i Bojčić (2017) proveli su istraživanje u kojem su sudionici bili vukovarski srednjoškolci. Utvrdili su postojanje niske pozitivne povezanosti između kockanja s rizičnim ponašanjima kao što su vandalizam i pušenje cigareta, a umjerenu pozitivnu

povezanost s fizičkim nasiljem, konzumacijom opojnih sredstava, rizičnim seksualnim ponašanjem, izostajanjem iz škole i krađom.

Kockanje nepovoljno utječe na odnose s drugim ljudima, posebice s članovima obitelji te može dovesti do gubitka prijateljstava. Osoba gubi obzir prema drugima, smanjuje se zanimanje za tuđe osjećaje i samo pokušava pronaći način kako doći do novaca koje će ponovno uložiti u neku od igara neizvjesnog ishoda. Kada se zaredaju gubitci i nemaju više novaca koje bi uložili, počinju posuđivati od drugih i sve više se zadužuju. Počinju manipulirati i smišljati kreativne načine kako bi došli do novca, a obitelj i prijatelji su tada osnovne mete. Iako imaju najbolju namjeru i osjećaju se odgovornima za izvlačenje bližnje osobe iz nevolje, posuđujući novac stvaraju još veću štetu. Osoba koja ima problema s kockanjem tada ulazi u začarani krug. Drugim riječima, posuđuju sve više novaca s kojim ne vraćaju dugove nego ponovno kockaju te nakon što izgube sve, ponovno posuđuju (Koić i Medved, 2009).

Kao što je već napomenuto, mladi koji imaju probleme s kockanjem često ne ispunjavaju svoje školske obveze, imaju smanjenu motivaciju za postizanjem boljeg školskog uspjeha te često izostaju s nastave. Počinju se izolirati od drugih ljudi, povlače se u sebe, neprestano su pod stresom, konzumiraju opojna sredstva, gube apetit, nastupa nesanica, a svi ti čimbenici mogu dovesti do anksioznosti i depresije. Ukoliko osoba ne dobije potrebnu pomoć na vrijeme i ovakvo stanje potraje, može doći do samoubojstva, ili pokušaja samoubojstva. Sve navedene posljedice razlog su zašto se na kockanje ne smije gledati kao na manje opasno i ozbiljno u usporedbi s ostalim oblicima ovisnosti jer ono nepovoljno utječe na sve aspekte ljudskog života (Livazović i Bojčić, 2017).

Raisamo, Halme, Murto i Lintonen (2012) proveli su istraživanje na 4566 adolescenata u Finskoj nastojeći utvrditi koje negativne posljedice trpe mladi koji se redovito bave aktivnostima povezanim uz kockanje. Rezultatima je dokazano da se najčešće pojavljuju negativni osjećaji kao što su sram ili krivnja zbog kockanja, a zatim se pojavljuju i problemi u odnosima s drugim ljudima i poremećaji ustaljenog dnevnog ritma. Zanimljivo je da se problemi s novcem nisu pokazali tako uobičajenim i čestim. Osim navedenih, adolescenti su spominjali probleme povezane sa školom, kao što su odnosi s vršnjacima i školski uspjeh. Utvrđeno je da najviše štetnih posljedica trpe oni mladi koji se redovito kockaju, odnosno oni koji se upuštaju u takve aktivnosti na tjednoj ili dnevnoj bazi pripadaju najrizičnijoj skupini.

Blinn-Pike, Worthy i Jonkman (2010) proveli su meta-analizu istraživanja na temu adolescentskog kockanja kako bi saželi sve probleme koji nastaju kao posljedica čestog upuštanja u kockarske

aktivnosti te iznijeli implikacije za istraživanja o prevenciji i intervenciji. U analizu je bilo uključeno 137 istraživanja. Utvrđeno je da adolescenti koji imaju problema s kockanjem imaju niže samopouzdanje u usporedbi s adolescentima koji se ne kockaju. Osim toga, među njima su zastupljene više stope depresije u odnosu na socijalne kockare, ali i mlade koji se nikada nisu kockali. Sukladno tome, za one mlade koji imaju veći broj ozbiljnih problema povezanih uz kockanje veće su šanse da će maštati o samoubojstvu i imati veći broj pokušaja samoubojstva u odnosu na ostale adolescente. Također, za mlade koji razviju ovisnost o kockanju postoji veća opasnost da će razviti druge oblike ovisnosti, kao što je konzumacija opojnih sredstava. Ovi mladi imaju loše vještine suočavanja, a često se upuštaju u delinkventne i kriminalne aktivnosti. Važno je napomenuti da često sami ne žele pomoć ili ne znaju gdje ju mogu potražiti te je zadatak njihovih bližnjih da prate javljanje navedenih simptoma i upute ih na liječenje.

Ricijaš i sur. (2015) napominju da je za mlade karakteristično doživljavanje takozvanog „prirodnog oporavka“, odnosno spontani prestanak problematičnih ponašanja povezanih s kockanjem kao posljedica sazrijevanja. Dokaz ovoga trenda predstavlja činjenica da u odrasloj populaciji postoji manji postotak problematičnih kockara u usporedbi s adolescentima. No, to nije uvijek tako te ne smijemo ove probleme olako shvatiti. Adolescencija je specifično životno razdoblje te je zbog svojih karakteristika podložno za razvoj različitih ovisnosti i upuštanje u rizična ponašanja. Ukoliko se ne djeluje odmah, mogu nastati ozbiljni problemi koji ne prestaju postojati u odrasloj dobi, nego postaju još gori i teže ih je iskorijeniti.

9. Prevencija

Unatoč tome što su provedena brojna istraživanja i utvrđeni najčešći simptomi ovisnosti, problemi identifikacije problema s kockanjem još uvijek su postojeći. No, pojavila su se i dva nova klinička pitanja na koja se treba pronaći odgovor: 1) kako privući mlade kojima je već identificiran problem s kockanjem na traženje pomoći, odnosno dobiti pristanak za uključivanje u tretman i 2) pronaći vrstu terapijskog pristupa koji će biti najučinkovitiji u smanjenju ili eliminaciji problema povezanih s kockanjem kod mladih.

Adolescenti kod kojih je utvrđeno postojanje rizika ili je već došlo do razvoja problematičnog, odnosno patološkog kockanja najčešće ne žele sami tražiti pomoć. Postoji nekoliko razloga za to, kao što su: 1) strah od identificiranja, 2) vjerovanje da mogu kontrolirati svoje ponašanje i prestati kada god to žele, 3) percepcija samog sebe kao neranjivog i nepobjedivog koja je karakteristična

za adolescentsku dob, 4) postojanje negativne percepcije o samom terapijskom procesu, 5) osjećaji krivnje i grižnje savjesti povezanih s kockarskim problemima, 6) neprepoznavanje i neprihvatanje da imaju probleme s kockanjem i 7) postojanje vjerovanja u ranije navedeni prirodni oporavak uz osjećaj samokontrole.

Prema Gupti i Derevenskom (2000), terapijski proces trebao bi uključivati uspostavljanje obostranog povjerenja između adolescenta i terapeuta, klijentovo prihvaćanje da ima problem, identifikaciju svih negativnih posljedica i simptoma povezanih s kockanjem, psihoterapiju usmjerenu na osobne probleme, razvijanje učinkovitih vještina suočavanja, restrukturiranje slobodnog vremena, razvoj zdravog životnog stila, uključivanje obitelji u terapiju i poticanje na razgovor, kognitivno restrukturiranje, vraćanje dugova, prevencija relapsa, odnosno povratka kockarskim aktivnostima.

Koić i Medved (2009) navode da bi preventivni programi kockanja trebali podrazumijevati radionice i grupe za raspravu unutar školskog okruženja. Na taj način bi se mlade trebalo podučiti o opasnosti i rizicima koje kockanje sa sobom donosi s obzirom na to da u društvu i medijima postoji potpuno drugačija slika. U ovaj dio programa trebali bi biti uključeni svi učenici srednjih škola. Zatim, za one mlade koji već imaju simptome problematičnog kockanja ili su razvili ovisnost, program bi se nastavio u obliku savjetovanja, najprije individualnog, a zatim s uključenjem roditelja i ostatka obitelji. Savjetovanjem bi se trebalo usmjeriti na nisko samopoštovanje učenika te osjećaj manje vrijednosti, neprihvaćenosti i percepcije sebe kao neuspješnog stvorene u obiteljskom i/ili školskom okruženju.

Naime, za utvrđivanje najdjelotvornijeg tretmana za pojedinca važno je imati na umu sve njegove osobne karakteristike i ranije navedeni čimbenici kao što su dob, spol, osobine ličnosti, motivaciju, životne ciljeve, obiteljsko i školsko okruženje te simptome i probleme nastale zbog kockarskih aktivnosti. Tretman koji je učinkovit za jednu osobu ne mora biti učinkovit za svaku drugu (Dodig i sur., 2014).

Zoričić, Torre i Orešković (2009) napominju kako bi tretman također trebao podrazumijevati obrazovanje cjelokupnog društva uz isticanje važnosti ranog prepoznavanja postojanja rizika, ali i postojanja problema te upućivanje na intervenciju. Sljedeći korak nakon uključivanja u program intervencije bila bi psihoterapija i, po potrebi, farmakoterapija te uključivanje u rehabilitacijski program koji podrazumijeva rad u grupama.

Psihoterapija se odnosi uglavnom na kognitivno-bihevioralni tretman kojim se nastoji utvrditi postojanje kognitivnih distorzija te njihovo ispravljanje, ali i rješavanje drugih problema koji su u

podlozi problema. Najčešće se do njih dolazi spoznajom o skrivenoj motivaciji klijenta. Farmakoterapija se koristi za smanjenje simptoma poremećaja koji se često javljaju uz problematično i patološko kockanje, najčešće depresije, anksioznosti, poremećaja pažnje te ovisnosti o opojnim sredstvima. Grupna terapija pridonosi osjećaju pripadanja, omogućuje pojedincima da dijele i slušaju iskustva od ljudi koji imaju probleme slične njihovima te se pokazala najučinkovitijim pristupom za pomoć ovisnicima. Naime, na okupljanjima ovakvih grupa prisustvuju stručnjaci koji zapravo imaju samo posredničku ulogu, odnosno ulogu voditelja koji usmjeravaju članove da sami sebi međusobno pomognu.

Što se tiče individualne terapije, učestali tretmani dužeg trajanja s elementima podrške jedan je od najboljih izbora. Međutim, sama apstinencija, pogotovo ako je protiv volje ovisnika, ne dovodi do rješavanja problema. Uz nju, iznimno je važan rehabilitacijski proces koji podrazumijeva psihosocijalne čimbenike, a najvažniji od njih za mlade kockare su obiteljski i školski.

Tretman u Hrvatskoj uglavnom podrazumijeva reaktivno, a ne aktivno djelovanje, odnosno intervencije kada je do problema već došlo, a ne prevenciju kako bi se nastanak problema pokušalo u potpunosti izbjeći. Kako bi se to promijenilo nužno je najprije promijeniti percepciju društva i prestati oglašavati u medijima kockanje kao nešto pozitivno i uzbudljivo.

10. Zaključak

Iako je već istaknuto nekoliko puta, važno je još jednom naglasiti brojne opasnosti koju sa sobom nosi kockanje. Osim što dovodi do očitih financijskih problema i sve veći porast dugova iz kojih se teško izvući, kockanje uništava socijalni život osobe i negativno utječe na psihološko funkcioniranje. Također, uz njega redovito se pojavljuju i drugi oblici rizičnog ponašanja kod mladih, zbog čega pronalaženje djelotvornog tretmana postaje još veći izazov. Kako bi se izbjegle štetne posljedice, posebnu pažnju trebalo bi obratiti na činjenicu da se u društvu, za razliku od konzumacije alkohola i droga, kockanje uglavnom ne smatra pretjerano štetnim. Naprotiv, često se u medijima ističu pozitivne strane takvih aktivnosti kao što su zabava, uzbuđenje i mogućnost lake zarade. Sve te karakteristike posebno su privlačne mladima koji se još uvijek fizički i psihički razvijaju, zbog čega predstavljaju najrizičniji dio populacije za razvoj ovisnosti. Iako u Hrvatskoj postoje zakonske odredbe kojima se zabranjuje kockanje i klađenje maloljetnim osobama, očito je da se takvi zakoni rijetko poštuju. Osim promjene percepcije društva, iznimno je važno obrazovati ljude o rizičnim i zaštitnim čimbenicima povezanih uz kockanje, kako bi se pokušalo spriječiti

sudjelovanje mladih u takvim aktivnostima. Obitelj, najvažnija i najutjecajnija zajednica kojoj osoba pripada, trebala bi biti sigurno okružje u kojem svi članovi međusobno mogu komunicirati o svemu. Roditelji trebaju jasno izražavati negativne stavove prema kockanju, a ne podržavati, niti ignorirati takvo ponašanje jer mladi internaliziraju stavove svojih roditelja i imitiraju njihova ponašanja. Još jedan zaštitni čimbenik je zanimanje za obrazovanje i postizanje visokog akademskog uspjeha, što im naposljetku ne ostavlja previše vremena za bavljenje izvannastavnim aktivnostima, a omogućuje usmjeravanje na ostvarenje osobno važnih životnih ciljeva, bili oni ekstrinzični ili intrinzični. Posebno važnim problemom povezanim uz ovu temu ističe se nedostatak kvalitetnih i djelotvornih preventivnih programa u Hrvatskoj, kojima bi se nastojalo spriječiti stvaranje problema, a ne reagirati onda kada oni postanu mnogobrojni.

Preventivni programi trebali bi uključivati: 1) širenje informacija, 2) edukaciju, 3) opskrbu idejama o alternativnim aktivnostima, 4) pomoć lokalne zajednice, 5) identifikaciju pojedinaca koji su ugroženi i 6) intervencija za ugrožene pojedince i one kojima je potreban tretman. Programi prevencije za mlade dijele se na one koji naglašavaju apstinenciju i one koji promoviraju smanjenje štete, odnosno pomažu pojedincima da umanje štetne posljedice nastale upuštanjem u riskantna ponašanja. Derevensky i Gilbeau (2019) ističu da istraživanja pokazuju kako je većina mladih bar jednom u životu sudjelovala u aktivnostima povezanim uz kockanje i klađenje, iako bi ono trebalo biti zabranjeno zakonom za maloljetne osobe, te da njihovi roditelji ne smatraju takve aktivnosti pretjerano problematičnima. Stoga, možda prvi preventivni pristup ne bi bio prikladan za ovaj problem.

Programi kojima se nastoji smanjiti šteta imaju trebali bi izmijeniti neprimjerene stavove mladih prema rizičnom ponašanju, izmijeniti načine donošenja odluka te educirati mlade o kratkoročnim i dugoročnim posljedicama određenog ponašanja. Osnovni cilj ovakvih programa je poučiti mlade o odgovornom kockanju, tj. najprije odgoditi početak kockanja, s obzirom na činjenicu da je raniji početak povezan s velikom vjerojatnošću razvoja problema. Programom se nastoji: 1) naglasiti razlika između igara na sreću i igara za koje je potrebna vještina, 2) poučiti mlade o kognitivnim distorzijama, vjerojatnosti i neovisnosti događaja, 3) uništiti mit o iluziji kontrole u pogledu nasumičnih događaja, 4) poučiti o znakovima i simptomima koji su povezani s problematičnim kockanjem, 5) ponuditi izvore pomoći za one koji imaju probleme povezane uz kockanje ili koji pripadaju ugroženoj skupini, 6) pomoći osobi da razvije interpersonalne vještine, usvoji učinkovite strategije suočavanja, tehnike za poboljšanje samopouzdanja i ideje za odupiranje pritisku vršnjaka.

11. Literatura

- Bilić, V. (2012). Životni ciljevi adolescenata sklonih kockanju. *Život i škola*, 27(1), 77 – 93.
- Bilić, V. i Opić, S. (2013). Adolescentsko kockanje: uloga spola, nekih obiteljskih i školskih čimbenika. *Školski vjesnik*, 62(4), 455 – 478.
- Black, D. W. i Shaw, M. (2019). The Epidemiology of Gambling Disorder. U A. Heinz, N. Romanczuk i M. N. Potenza (Ur.) *Gambling Disorder* (str. 29 – 49). Springer Nature Switzerland
- Blinn-Pike, L., Worthy, S. L. i Jonkman, J. N. (2010). Adolescent Gambling: A Review of an Emerging Field of Research. *Journal of Adolescent Health*, 47(3), 223 – 236.
- Coman, G. J., Burrows, G. D. i Evans, B. J. (1997). Stress and Anxiety as Factors in the Onset of Problem Gambling: Implications for Treatment. *Stress Medicine*, 13(1), 235 – 244.
- Cosenta, M. i Nigro, G. (2015). Wagering the future: Cognitive distortions, impulsivity, delay discounting, and time perspective in adolescent gambling. *Journal of Adolescence*, 45(1), 56 – 66.
- D'Acremont, M. i Van der Linden, M. (2006). Gender differences in two decision-making tasks in a community sample of adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 30(4), 352 – 358.
- Derevensky, J. L. i Gilbeau, L. (2019). Preventing Adolescent Gambling. U A. Heinz, N. Romanczuk i M. N. Potenza (Ur.) *Gambling Disorder* (str. 297 – 313). Springer Nature Switzerland
- Dodig, D. (2013). Izazovi procjene i odrednice izraženosti psihosocijalnih posljedica kockanja adolescenata. *Kriminologija i socijalna interakcija*, 21(2), 1 – 14.
- Dodig, D. i Ricijaš, N. (2011). Kockanje zagrebačkih adolescenata – uloga psihopatskih osobina, rizičnog i delinkventnog ponašanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19(2), 45 – 54.
- Dodig, D. i Ricijaš, N. (2011). Obilježja kockanja zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(1), 103 – 125.
- Dodig, D., Ricijaš, N. i Rajić-Stojanović, A. (2014). Sportsko klađenje studenata u Zagrebu – doprinos uvjerenja o kockanju, motivacije i iskustva u igrama na sreću. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(2), 215 – 242.

- Ellenbogen, S., Derevensky, J. i Gupta, R. (2007). Gender Differences among Adolescents with Gambling-Related Problems. *Journal of Gambling Studies*, 23(1), 133 – 143.
- Floros G. D. (2018). Gambling disorder in adolescents: prevalence, new developments, and treatment challenges. *Adolescent health, medicine and therapeutics*, 9(1), 43 – 51.
- Floros, G. D. (2018). Gambling disorder in adolescents: prevalence, new developments, and treatment challenges. *Adolescent health, medicine and therapeutics*, 9(1), 43 – 51.
- Fröberg, F., Modin, B., Rosendahl, I. K., Tengström, A. i Hallqvist, J. (2015). The Association Between Compulsory School Achievement and Problem Gambling Among Swedish Young People. *Journal of Adolescent Health*, 56(4), 420 – 428.
- Gay, J., Gill, P. E. i Corboy, D. (2016). Parental and peer influences on emerging adult problem gambling: Does exposure to problem gambling reduce stigmatizing perceptions and increase vulnerability?. *Journal of Gambling Issues*, 33(1), 30 – 51.
- Goodie, A. S., Fortune, E. E. i Shotwell, J. J. (2019). Cognitive Distortions in Disordered Gambling. U A. Heinz, N. Romanczuk i M. N. Potenza (Ur.) *Gambling Disorder* (str. 49 – 73). Springer Nature Switzerland
- Gupta, R. i Derevensky, J. L. (2000). Adolescents with Gambling Problems: From Research to Treatment. *Journal of Gambling Studies*, 16(2/3), 315 – 342.
- Hanss, D., Mentzoni, R. A., Delfabbro, P., Myrseth, H. i Pallesen, S. (2014). Attitudes toward gambling among adolescents. *International Gambling Studies*, 14(3), 505 – 519.
- King, S. M., Abrams, K. i Wilkinson, T. (2010). Personality, Gender, and Family History in the Prediction of College Gambling. *Journal of Gambling Studies*, 26(3), 347 – 359.
- Koić, E. i Medved, B. (2009). Stavovi mladih o kockanju. *Urbane odrednice zdravlja mladih*, 5(17), 1 – 11.
- Lalande, D. R., Bastille-Denis, E., Savard, C., Jacques, C., Leclerc, M. i Giroux, I. (2013). Investigating non-gamblers: another step toward identifying potential protective factors against problem gambling. *International Gambling Studies*, 13(2), 176 – 187.
- Lee, H.-P., Chae, P. K., Lee, H.-S. i Kim, Y.-K. (2007). The five-factor gambling motivation model. *Psychiatry Research*, 150(1), 21 – 32.

- Livazović, G. i Bojčić, K. (2017). Povezanost sociodemografskih obilježja, rizičnih stilova ponašanja i sklonosti kockanju adolescenata. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 63(1), 139 – 148.
- MacLaren, V. V., Fugelsang, J. A., Harrigan, K. A. i Dixon, M. J. (2011). The personality of pathological gamblers: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 31(1), 1057 – 1067.
- McComb, J. i Sabiston, C. M. (2010). The Personality Context of Adolescent Gambling: Better Explained by the Big Five or Sensation-Seeking?. *Journal of Gambling Behavior*, 26(4), 503 – 520.
- Raisamo, S., Halme, J., Murto, A. i Lintonen, T. (2012). Gambling-Related Harms Among Adolescents: A Population-Based Study. *Journal of Gambling Studies*, 29(1), 151 – 159.
- Reardon, K. W., Wang, M., Neighbors, C. i Tackett, J. L. (2019). The Personality Context of Adolescent Gambling: Better Explained by the Big Five or Sensation-Seeking?. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 41(1), 69 – 80.
- Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D. i Kranželić, V. (2015). Sportsko klađenje i druga rizična ponašanja hrvatskih srednjoškolaca. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 51(2), 41 – 56.
- Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Huić, A. i Kranželić, V. (2016). Kockanje mladih u Hrvatskoj – učestalost igranja i zastupljenost problematičnog kockanja. *Kriminologija i socijalna interakcija*, 24(2), 24 – 47.
- Savage, J. E. i Slutske, W. S. (2015). Personality and Gambling Involvement: A Person-Centered Approach. *Psychology of Addictive Behaviors*, 28(4), 1198 – 1211.
- Zorilić, Z., Torre, R. i Orešković, A. (2009). Kockanje i klađenje – ovisnosti novog doba. *Medicus*, 18(2), 206 – 209.